

teknik dil

bilim ve teknik dili türkçe

aydın köksal

Cumhuriyet öncesinde Türkçenin halk dili olarak egemen sınıflarca hor görülmesi, sanatta Farsçanın, filimde Arapçanın Türkçeye yeğ tutulması sonucu, gerçekte hiçbir halkın konuşmadığı, fakat bu üç dilin sesleri, kökleri, türetim, çekim ve sözdizim kurallarının karmaşık biçimde, rasgele işletildiği bir yapma dil türedi. Dilin bir uzlaşma olduğunu göstermek üzere en anlamlı örnek belki de Esperanto değil, Osmanlıcadır. Esperanto, ulusların ortaklaşa kullanabilecekleri evrensel bir dil olarak önerilmiş fakat hiçbir zaman başarılık kazanmamıştır. Osmanlıca ise, hiçbir zaman hiçbir halkın öz dili olmamakla birlikte; yüzyıllar boyu devlet dili olarak canlılık kazanabilmiştir.

Çinli bilge Konfüçyus, "Bir ülkeyi yönetme görevini bana verseler, hiç kuşkusuz dili gözden geçirmekle işe başlarım" diyor. "Çünkü dil yetersizse sözcükler iletişimi sağlayamaz, düşünce anlatılamaz, ödevler gereğince yapılamaz; töre, ekin bozulur. Töre, ekin bozulursa tüze yanlış yola sapar. Bu durumda şaşkınlığa kapılan halk ne yapacağını şaşırır, işin neye varacağını kestiremez." Erdem, yönetici ile halk arasındaki açık seçik bir iletişimi sağlayabilmelidir. Konfüçyus'un erdemini benimsemeyen, hiçbir halkla iletişim kurmak istemeyen ayrıcalıklı küçük bir egemen sınıfın, sanki özellikle halk anlamasın diye kendilerince uydurup biçimlendirdikleri bir dilin bu denli gelişebilmesi şaşkınlıydın Köksal, Hacettepe Univ. Bilgi İşlem Merkezi

lık vericidir. Ne var ki dinsel dogmacılığın egemenliğini sürdürdüğü, ulusçuluğun henüz doğmamış olduğu bir çağda halk dilinden ayrı devlet dilleri, din dilleri, halka karşı bir tutumun simgesi olarak kullanılagelmiştir. Halkın dilinden ayrı dil olduktan sonra, doğal dil olmuş yada yapay dil olmuş, halkın karşı karşıya bulunduğu sorun değişmez. Halkça paylaşılmadıktan, halk katında geçerlik kazanması ilkede amaçlanmadıktan sonra, sözcük yada terim uydurmaktan kolay ne olabilir? Ama sonuçta, yalnız dilde değil, siyasette ve genellikle bütün yaşamda halkın çıkarlarıyla çelişen bu erdemsiz yaklaşım, yapay dil de içeride, bütün kurumlarıyla erdemsiz devletin çökmesiyle sonuçlanır. Devlet dili, eğitim dili, bilim dili olarak yüzyıllarca kullanılmayan, sözde kaba ve elverişsiz sayılan halk dili ise, halka dönük, ulusçu bir devrim eyleminde umulmadık hızla gelişebilir. Nitekim ulusçuluk ve halka dönüş Osmanlıca'nın yıkılışını ve Türkçenin dirilişini de birlikte getirdi.

"Türkçe'nin özleşmesi" yerine "Türkçe'nin dirilişi" deyimini yeğ tutmamızın nedeni, bugünkü Türkçe'nin gerçekten Osmanlıca'nın özleşmiş bir biçimi olmayışındandır. Bu sürecin bir evrim olduğunu ileri sürmek pek güçtür. Bunun için "Türk Dil Devrimi" söz konusu edilir. Devrim, egemen Osmanlıları'nın dili olduğu için Osmanlıca denilen uydurma dilin bırakılıp, yerine halk dili Türkçe'nin benimsenmesidir. Yetenekleri yüzyıllarca işletilmediği için çağın gereklerine göre yer yer güdük kalan halk dilinin devlet ve ekin dili olarak işleğe kavuşup gelişmesi süreci ise devrim değil, devrim sonrasında Türkçe'nin doğal gelişmesidir. Bu gelişme, bütün dillerdeki doğal gelişine gibi, dilin kurallarını işleterek sözcükler, deyimler, terimler, tümceler üretir. Bu, bireylerin ve toplumun, güncel gereksinimleri için ana dillerini kullanmalarıdır. Yeni sözü, deyim yada terimi birey kullanır, öneri, dilin kurallarına uygunsuzsa, halkın anadil bilincine ters düşmüyorsa, halkın dil beğenisini okşuyorsa, toplumca benimsenir, paylaşılır.

Bilim ve tekniğin ülkemizde gelişmesi ile ilgili pek çok sorun arasında bilim ve teknik dili olarak Türkçenin gelişmesi de yer almaktadır. Bu konunun önemini göz önünde tutan Odamız, üyeleri arasından bir "Teknik Dil Komisyonu" görevlendirmiş ve "Elektrik Mühendisliğinin bundan sonraki yıllarında, bu konuya da sürekli olarak yer ayırmaya karar vermiştir. İlk yazıyı aşağıda sunuyoruz.

TÜRKÇE'NİN GELİŞMESİNDE BİR DÖNEMEÇTEYİZ

Türkçe'nin devlet dili olarak canlanmasından sonra, en önemli gelişme Türk Dil Kurumu'nun çalışmalarıyla başladı. Günümüzde, birçok yazar Türkçe'nin nasıl yetkinleştiğini göstermek üzere Türkçe kökenli sözcüklerle yabancı kökenli sözcüklerin oranlarındaki gelişmeye değinir. Özde sorun kökende değil, dilin iletişim aracı olarak, kendi anlamsal, ve yapısal tutarlılığı içerisinde, sağlayabildiği anlatım olanaklarıdır. Gelişme hangi yöntemle ölçüye vurulursa vurulsun, Türkçe'nin bugün anlatım olanakları zengin, gelişkin bir ekin ve yazın dili olduğu ortadadır. Son zamanlarda ellerindeki yönetim yetkilerini bu konuda geriyeye dönük zorlamalar için kullanmaktan çekinmeyen çevrelerin baskısına karşın, gerek gündelik dilde, gerek sanat ve yazın alanında Türkçe'nin yetkinleşmesi süreci, halk katında, iyice benimsenmiştir. Bu bakımdan ekin ve yazın dili olarak Türkçe'nin bugünkü durumunu övmeği artık bir yana bırakıp günümüz Türkçe'sinin karşı karşıya bulunduğu öteki sorunları çözmeye çalışmak gerekir. Bu sorunların başında Türkçe'nin bilim ve teknik dili olarak nasıl gelişebileceği gelir.

Bilim ve teknik dili olarak Türkçe'nin gelişmesi, bütünüyle dilin sağlığını ilgilendiren »nemdedir. Çünkü, teknikbilimin uluslararası düzeyde gözlenen başdöndürücü gelişme hızı, az gelişmişlik ortamında bile yığınların gündelik yaşamını etkileyen sonuçlar doğurmaktadır. Böylece pek çok Batı kökenli sözcük Türkçe'ye sızmaktadır. "Tranzistor", "fuel oil", "brülör" gibi örnekler çoğaltılabilir. Teknikbilimle ilgili birçok dalda yapılan eğitimde kullanılan Türkçe ise, kimi örneklerde, anlamsal hiçbir çağırışım yapmayan birçok yabancı kökenli terim ve deyimlerle yüklü, bir tür *Yeniosmanlıca* görünümündedir. Böyle bir iletişim aracıyla teknik bilginin toplumda yaygınlaştırılması amacı bağdaşmaz. Teknikbilimin ülkemizde gelişmesini istiyorsak, bütün öteki koşullarla birlikte, Türkçe'de yazın di-

linde sağlanan gelişmeyi teknik dilde de sağlamak zorundayız.

Herhangi bir bilim dalına ilişkin bilimsel dil doğrudan o bilim dalının ayrılmaz parçasıdır. Bilimsel ve teknikbilimsel kavramları adlandırma dizgesi olan terimler, bilimsel ve teknik tanımlarla bunlar arasındaki kavramsal ilişkileri gösteren tek araçtır. Bilimsel yaklaşımın sınıflandırma yöntemi ancak terimlerle gerçekleşir. Terimler dizgesinin bir bütün olarak kendi içerisindeki tutarlılığı, bundan dolayı, pek önemlidir. Dilin yalnızca bir iletişim, aracı olmakla kalmayıp aynı zamanda bir düşünme aracı olması da bununla ilgilidir. Anlam ayrımlarını yeterli düzeyde gösteren, bu ayrımlar arasındaki kavramsal ilişkileri tutarlı bir sözdizim ve anlambilgisi dizgesi biçiminde bütünleştiren bir dil yapısı kullanmadan kişinin düşünmesi olanaklı değildir. Kullanılan dil anlamsal ve biçimsel tutarlılıklarla dolu ise, kavramsal ayrımlar, ilişkiler, karşıtlıklar dilin biçimsel yapısında saydam biçimde gözüküyorsa, tersine, dili kullananlar sık sık kavramsal belirsizliklerle karşı karşıya kalıyorlarsa, böyle bir dille örülen düşüncenin de benzer aksaklıklar, tutarsızlıklarla dolu olması kaçınılmazdır. Düşünce tutarlılık, açıklık kazanabildiğinde, ilişkili alanlardaki sözcük ve deyimler de tutarlı biçimde oluşmağa yüz tutar. Gelişkin dil düşüncenin olunmasına olanak verir, düşünce ise dilin gelişmesini sağlar.

Teknik ve bilimin gelişmesi ile dil konusu arasında yer alan başka bir önemli sorun da, öğrenme süreci ile anadili kavramı arasındaki ilişkidir. İnsanoğlukaç dil bilirse bilirsin, bunları kullanmadaki ustalığını ne denli geliştirirse geliştirebilirsin, hiçbir zaman iki dili birden anadili düzeyinde kendinin yapamıyor. İnsanın ancak tek bir anadili olabildiği ve kişiliğinin en derin ruhbilimsel süreçlerinin anadilinin baskın çıktığı biliniyor. Anadilinin bu ayrıcalığı, ruhbilimsel karmaşık bir süreç olan öğrenme sürecinde de ortaya çıkmaktadır. Kişinin yabancı dilde öğrenme olanağı kuşkusuz

vardır, ama kavramları derinlemesine kendinin kılmak, öğrenilen bilgiyi gerçekten yaratıcı bir düşüncenin temeli olabilecek biçimde, en kestirme yoldan özümsemek ancak anadili kullanılarak sağlanabilir. Genç beyinler, anadillerinden başka bir dille bilim öğrenerek, bilimsel düşünceye dolaylı yoldan, kendi benlikleri bakımından yüzeysel biçimde yaklaşırlar. Bu tür yaklaşımla bir ulusun teknik ve bilimsel gizilgücünün yaratıcılık bakımından engellendiği doğallıkla söylenbilir. Teknikbilim ilimsel olarak erişilebilir için iyi düzeyde yabancı dil bilmek kuşkusuz gereklidir. Ama bu, o bilgiyi özümseyip halkı için yaratıcı biçimde kullanmak üzere anadiliyle kullanmaktan bütünüyle başka bir şeydir.

Teknikbilimin kendimize mal edilmesi ve ekonomik ve toplumsal gelişme gibi konularla ilişkili olması nedeniyle, Türkçe'nin bilim ve teknik dili olarak gelişmesi, önemli olduğu ölçüde karmaşık bir sorundur. Yazın ve ekin dili olarak yetkinleşen Türkçe, halk çoğunluğunda beliren toplumsal ve ekonomik gelişme isteğine ilişkin bilinçle birlikte, bugün yeni bir dönemeçte sayılabilir. Türkçe bilim ve teknik dili olarak gelişecek midir? Türk toplumu gelişecekse evet. Türkçe'nin gelecekteki varlığı bu dönemeci, dil yapısındaki tutarlılığı yaramadan, başarıyla dönmesine bağlıdır. Endüstri ve teknikbilim olmadan, salt yazın halkın karnını doyurmayacaktır.

TEKNİK DİL NASIL GELİŞİR?"

Teknik dil olarak Türkçe'nin gelişmesinde sorumluluk, doğallıkla, yazın adamlarına değil, teknik adamlara, demokratik meslek örgütlerine, teknik okul ve üniversite öğretmenlerine düşmektedir. Genel dilde olduğu gibi burada da, yeni terim ve deyimlerin yaşarlığı bu teknikleri uygulayan ve bundan yararlanan halk kesimlerinin anadil bilincinde bu yeni terimlerin benimsenmesiyle gerçekleşir. Eğitim, bilimsel araştırma yada gündelik yaşam düzeyinde olsun, teknik bilginin toplumsal etkileşim sağlayamadığı ortamda, bu süreç oluşmaz, yeni deyim yapaylıktan

kurtulamaz, örneğin "bilgisayar" sözcüğü teknik adamlar "bilgisayar"ı daha geniş bir halk çevresine anlatmaya çalışmadıkça, en iyimser kestirimle, sınırlı bir meslek çevresinin yapay biçimde onayladığı, uydurma bir terim olarak kalır. Teknik adamlar bu konudaki uğraşlarını, bilgilerini, amaçlarını daha geniş bir çevreye iletme üzere çaba gösterirlerse terim, daha geniş bir meslek çevresinin, giderek halkın beğenisinde sınamaya olanağı kazanır, doğal dilin yaduramayan bir sözcüğü durumuna gelebilir.

Örgün eğitim, teknik bilginin yayılmasında kullanılan en önemli araçtır.- Türkçe'nin teknik ve bilim dili olarak, gelişmesinin zorlanması, yeni terimlerin halkın uyanık bir tembiicisi sayılabilecek öğrenci yığınının anadil bilincinde sınaması ilk elde eğitim ortamının toplumsal görevidir. Yeni terim ve deyimlerin, bir yandan 3a, uygulama alanına atılanlar ve öğretmenler eliyle daha geniş bir halk kesimiyle ilişkilerde sınaması, böylece halk tatında doğal ayıklamadan geçmesi gerekir. Teknik dil böylece gelişir, bu dili kullanarak eğitim yapmak ve teknik bilgiyi uygulamak, yaymak olanak kazandır. Türkçe'nin teknik dil olarak yetersizliğini öne sürerek eğitimde uygulamaları Türkçü için anlamsız yabancı kökenli terimler karmaşası kullanılarak Türkçe yapmak, daha ileri giderek, çözümlenemeyen bir yabancı dilin eğitim aracı olarak kullanılmasında görmek önümüze ancak iki seçenek getirir: İleride ya halk yararına, halk eliyle yayılmaya uygun bir tek-likbilimin Türkiye'de gelişmesinden umut kesmek ya da Türkçe'nin vaz geçmek. Bugün karşılaştığımız güç bir durum varsa, bunu, ileride bekleyen seçenekleri bilerek izlemeye çalışmaktan başka yol yoktur. Buna inanmak için, yalnızca, Osmanlı Devleti zamanını açılan Tıbbiye deneyini umsanmak bile yeter. Tıbbiye, Osmanlı'nın bu alandaki yetersizliği neden gösterilerek, içici bir süre için Osmanlıca ders kitapları hazırlanana dek, eğitime Fransızca ile başlamış, ancak kırk yıla yakın bir eği-

tim döneminden sonra, bu konuda hiçbir gelişme olmadığı gibi, bütün mezunların da Fransızca'ya yatkın azınlık çocukları arasından çıktığı görülmüştür.

ULUSLAR DİLLERİNE ÖZEN GÖSTERİYORLAR

Uluslararası düzeyde teknikbilimin gelişmesi, çağdaş koşullarda, yalnızca Türkiye gibi kalkınma çabaları içinde bulunan az gelişmiş ülkeleri değil, endüstrileşmiş ve kendi teknikbilimini geliştirmiş ülkeleri bile, birçok alanlarda sorunlarla karşı karşıya bırakmaktadır. Bunun en güzel örneklerinden birisi, yukarıda bilim dili olarak andığımız Fransızca'dır. Fransızca'ya son on yıllarda sızan pek önemli sayıda İngilizce söz nedeniyle, Fransızların alay yollu "Franglais" ya da Türkçe'ye uyarılsak "Frangilizce" diye adlandırdıkları karışık bir dil ortaya çıkmaya başlamıştır. Kamuoyunda beliren tepkiler sonucunda, 1972 Ocak ayında yayınlanan "Fransız Dilinin Zenginleştirilmesine İlişkin Kararname" uyarınca, çağdaş bilimin hemen bütün alanlarında kullanılan Anglosakson kökenli sözcükler yerine Fransızca köklerden türetilip yaratılan terimler, hükümet kararnamele biçiminde, liste liste, Fransız Cumhuriyeti Resmi Gazetesi'nde yayınlanmaktadır.

Az gelişmiş ülkelere gelişmiş ülkelere değin, değişik türde çabalar örnek olarak gösterilebilir. Uluslar teknik ve bilim alanında Anglosakson kökenli terimlerin baskısına karşı ana dillerini yaşatmak istiyorlar, örneğin "bilgisayar"ın adı bunun için her yerde "computer" değil, Fransa'da "ordinateur", İspanya'da "ordenador", Yugoslavya'da "računar", Almanya'da "datenverarbeitungsanlage", Rusya'da "vişçisnetelnaya maşina", Japonya'da "denşi keisanki". Uluslar dillerine özen gösteriyorlar.

TÜRKÇE'NİN OLANAKLARI

Teknik dilin en önemli özelliklerinden birisi, terimlerin iyice tanımlanmış tek bir anlamı göstermesi zorunludur. Ayrıca, yüzbinlerce terim gerektiren teknik kavramların, en ince anlam ayrımlarını vere-

bilmesi için dilin kolayca işletilebilecek sözcük yapım kuralları bulunması, ek ve köklerinin zengin ve yeni sözcük üretmeye elverişli olması gerekir. Ayrıca, dilin sözcükleriyle anlamları arasındaki ilişkinin tutarlı bir dizge biçiminde, açık seçik anlaşılması, türetim çekim ve sözdizim kurallarının düzenli olması, teknik dilde aranacak niteliklerdir. Bu niteliklerin hepsi Türkçe'de en belirgin biçimde vardır. Hele, olağanüstü büyük sayıda türetim ekleriyle, hemen hiçbir dilde gözlenmeyen ölçüde düzenli işleyen sözdizim kuralları bakımından Türkçe'nin olanakları bütün dünya dilleri arasında ilgi çekicidir.

Türkiye Bilişim Derneği'nin "Bilişim" adlı dergisi, Elektrik Mühendisleri Odası'nın "Elektrik Mühendisliği" dergisi gibi yayınlarda başlayıp süren teknik dili geliştirme çabaları da bu olanakların işletilebileceğini şimdiden göstermektedir. Ancak bu başlangıçta karşılaşılan sorunlar da pek büyüktür.

"Elektrik Mühendisliği" bu sorunları tartışmak, EMO üyelerinin teknik dil konusundaki düşünceleri ve eğilimlerini öğrenmek amacıyla, okuyucuları ile ilişki kurmak, onlardan, bu konudaki gelişmelere ilişkin geribildirim almak istegindedir. Onun için bundan sonraki sayılarımızda teknik dil konusuna yer ayıracağız. Bir yandan kullanılmağa başlanan yeni terimleri, gerekçeleri ve düşündürdükleri ile birlikte tanıtmaya çalışacağız, öte yandan Türkçe'nin birtakım olanaklarını ve sorunlarını kısa ve güncel yorumlar biçiminde sergilemeye çalışacağız. Amacımız Türkçe'nin teknik dil olarak gelişmesine ilişkin olarak hepimize düşen sorumlulukları en geniş bir meslek çevresi ile paylaşarak tanıtmaya çalışmak, yanlış yollara gitme olasılığında bunları düzeltme olanağı sağlamaktır.

Teknik dil konusuna ayrılacak sayfalar, kuşkusuz, ancak okurlarımızın görüşleri, soruları, yorumlarıyla anlam kazanacaktır.

Türkçe'nin teknik ve bilim dili olarak geleceğine güven duyarak katkılarınızı bekliyoruz.